

119. לח. ל. פוזננסקי¹
צפת, 14.5.28

חיים לייב החביב!
לפני שעה, השכם בבוקר, ישבתי על קברו של סבא ר' חיים לייב. כשהעתקתי את השורות המטושטשות כבר², חשבתי כמובן, מאוד עליך.
ברכת-שלום מצפת, מן ההרים אשר מסביב, מן הגליל כולו.
פ"נ ר'
חיים ליב בר'
מאיר מקמניץ
נ' י"ט תמוז
תרל"ט

¹. אחיו של מ.פ., שנקרא על שם הסב; המכתב תורגם מיוודית; ². הכתבת שעל גבי המצבה, נתונה בזה.

120. ליוסף ולאסתר פוזננסקי¹
תל-אביב, יום חמישי, י"ב סיוון תרפ"ח
31.5.1928

אבא ואמא חביבי! זה כבר למעלה משבועיים שחזרתי לתל-אביב ורק עתה מצאתי לי שעה לכתוב לכם מכתב. הפעם הייתי במקומות חדשים רבים, אולם לכם אספר באריכות רק על צפת בלבד. את ההבטחה לבקר על קברו של סבא קיימתי, ובזה מתחיל התיאור:

הקדמת המחבר

מי שמוצא טעם ביהדות שמלפנים ומי שרוצה, למשל, לראות מה היה מראה עיר יהודית – כגון ברדיצ'וב או באר – מלפני שמונים או מלפני מאה שמונים שנה, יבוא-נא לארץ-ישראל ויטפס ויעלה בהרי הגליל, אל צפת. מחבר התיאור הזה אמנם עשה זאת וראה ושמע כדי עולם מלא. הוי, יהודים! יהודים לאמיתם, כמו שהם, בנעליהם ובגריביהם, נשים ועלמים, בעלי תנועות והשגות, דיבורים ומנהגים יהודיים ממש – ים שלם.

פרק ראשון: בפאנסיון-זילברמן

יום ראשון לפנות-ערב. קריר בצפת. רוח קלה מנשבת. אני נמצא – בכוונה – בבית שקוראים לו "מלון פספיי", כלומר, באותו פאנסיון "פרטי" בו התאכסנה לפני שנתיים סוניה שלנו². נקי ושקט. בשני האורחים מטפלת בעלת הבית, אשה לא צעירה ומעודנת במקצת. עם אמה, אשה באה בימים ונוחה-לבריות, היא מדברת יודית שלפני דורות. בכלל חיים הם בעולמות מלשעבר. מן הצד יושב הדור הצעיר, הכלה, ומדברת עברית כבר – עם הדור הצעיר-ביותר, ילדה כבת שלוש. אני פותח בשיחה כלשהי בדבר אשה אחת, מברלין, "שהתאכסנה אצלכם לפני שנתיים בזמן הזה".

- אם זוכרת אני אותה אשה, מברלין? וכי מה, היא קרובה של מר? אשה יקרה, טובת-לב... היא שהתה אצלי אף פעמיים; בטרם נסעה למטולה ועל דרכה חזרה. ככה... אמא, את זוכרת אותה אשה מברלין? הגבוהה?
גם אמא שקטה זו זכרה. ואת המילים הן ממשכות. כל הדיבור הוא בניגון. מבטאים אפילו, כמו בקאמניץ; עך³...
כאן גם קיבלתי ידיעות ראשונות על בית-העולם, על הקברים, על שמשים וכדומה;

- הדבר קל מאוד. כמדומה לי, גם שארתו של מר הלכה לשדה⁴, מחר, אם ירצה השם, השכם בבוקר, תרד לשדה, ותשאל לְכַרְצֵי-שֶׁמֶשׁ, והוא אשר ימצא בשבילך מיד. ואם לא, יציץ לספר. כן, קל הדבר.

פרק שני: בפעם הראשונה בבית-העלמין של צפת

יום שני, חמש שעות בבוקר. השמש – זהב. האויר – צח, גן-עדן ממש. ההרים מסביב והשמים – נהדרים. בסמטאות מתפללים יהודים. אני שם פני לבית-העלמין. על שפת העמק עומדת חבורה קטנה של יהודים; ולמטה, באשר נחה העין – מצבות. דלות, עזובה, מן הצד מתפתל העירוב.
מיד רואים אותי היהודים ומסתכלים בי ומשיבים על "השלום!" שלי ושואלים אותי, לאן אני הולך. ניגש אלי זקן לבן ומושיט לי ידו ומסתכל בי:
- שלום! מי איפוא אתה? נכד, נין!! אם אני הכרתי את חיים-ליב מקאמניץ?

והוא מחריש דקה אחת.
 - בן היה לו, שמואל, - הפליט.
 לפני עיני הבהב ה"סידור הקטן", בכריכת-העור, שחיים ליב⁵ לוקחו אתו
 לבית-הכנסת הכוראלי של ברדיצ'וב. על הכריכה כתוב היה רוסי: סמואיל
 ווייסלוביטש.
 הוא השמיע שבחים מספר על סבא ר' חיים-ליב והצביע במקלו:
 - כאן הוא שוכב!
 ניגש אלי עוד זקן אחד, אף הוא נתן לי שלום ואמר, שגם הוא הכיר את סבא
 חיים-ליב.
 מנין היהודים אמר "קדיש" ליד אחד הקברים, ואחד, יהודי עירני למדי, בעל
 זקנקן שחרחר, פנה לרדת עמי ולבקש את הקבר.
 נמצא, שהוא הנהו בנו של אותו זקן, שדבר אתי למעלה. הוא, הבן, הנהו שמש-
 עליון כאן. זה שנים הרבה. אביו לא היה שמש, הוא היה סוחר, סחר ביין.
 כבר הגענו כמעט למטה. יושב אני על גבי אבן. כבר יודע אני כי הוא איננו
 פְּרָצִי-הַשֶּׁמֶשׁ, זהו איציק-השמש. הוא מקפץ סביב על המצבות, מחפש, אומר לי,
 כי הנה עוד מעט, עוד מעט וימצא; זה מוכרח להיות כאן.
 אך הוא לא מצא. הוא ניגש אלי, הצביע על מצבה מבוקעת, ללא כל כתובת;
 - כאן הוא!
 לא רציתי להאמין לו, הצעתי כי יוסיף לבקש. הוא ציית לי וחשדי נתגברו
 משום כך, אולם הוא חזר ואמר שנית, כי כאן הוא. ראיתי כי נפלתי בפח.
 - עוד לפני שנתיים - נסיתי לטעון - היתה המצבה שלמה עדיין, ואפשר היה
 לקרוא את הכל...
 בכך נשא הוא לפני נאום ארוך על צינות-כפור ושלגים וחורף בצפת. על רוחות
 וגשמים, על עזים המשוטטות על פני "השדה" ועושות שמות במצבות. נאום ארוך.
 - אלא מה סבור מר? אין שום דבר קיים לנצח. רק היושב-במרומים הוא נצחי.
 ניקרו בה. כך סופן של כל המצבות. כאן הוא.
 שמנו פנינו לשוב. השעה היתה כבר שש. נתתי לו מטבע ואמרתי שלום לו.
 מחשבתי נשאה אותי אל פְּרָצִי-הַשֶּׁמֶשׁ. אולי ימצא הוא. עצבות תקפה אותי. הלב
 נתכווץ.

פרק שלישי: בעקבות ברצי השמש.
בבית-הכנסת של האר"י הקדוש

בין סימטאות צרות ודלות – כמעט כל צפת היא כך – התחלתי לשאול ולדרוש לברצי-שמש, וילדה נכלמת, שהכירה בי אחד ממורי תל-אביב, שהגיעו אתמול יחד עם כיתה של תלמידים לצפת, חשה עצמה מאושרת, שהיא הולכת בצדי ומוליכה אותי אל ברצי-השמש.

אולם הוא כבר לא היה בבית, ואשתו – בעיניה העגומות, הכבויות, נצנצה מיד התקוה לקצת "פרנסה" – יצאה אלי והוליכתני לבית-כנסת קטן. היא חיכתה ואני נכנסתי לשאול. לא, הוא איננו כאן.

בכן, אמרה לי, אם כך, הריהו מתפלל ב"בית הכנסת של רי" (של האר"י) והצביעה לי כיצד הולכים לשם.

גם סביבתו של בית כנסת זה אינה נקיה, כמו הכל מסביב. עניה ועקלקלה. אולם בית-הכנסת גופא בעתיקותו ובנוסח הישן שלו עושה רושם. יהודים התפללו, הפכו פניהם והורוני, כי ברצי-שמש מתפלל שם הלאה, בחדר פנימי.

נכנסתי, בו בחדר התפלל ולמד האר"י הקדוש. הנוגה רפה. מן הכתלים, מן התקרה, מן העמודים ומהכל מציץ היושן.

בחזר רך בעל פנים חיוורים הראני כי ברצי עומד ליד הקיר והוא משוקע בתפילה. ישבתי לחכות והתבוננתי קצת סביבי. כאן התפללו לא יותר מחמישה-עשר אנשים.

זמן רב, רב מאוד חיכיתי, לבסוף, לאחר שהוא, ר' ברצי הסתובב ופסע כשתו פסיעות לעברי, קמתי ואמרתי בקשתי. בכן הציץ בי בעניים לא-טובות וענני מהר ובלשון הקודש דוקא (אני פניתי אליו יודית):

– איני יכול בשום אופן. איני יודע... לא, לא...

אמרתי לו כי יכול אני להמתין. יסיים-נא תפילתו. אני אחכה אף עד לאחר קריאת-התורה (היום יום שני בשבוע). הוא העיף בי מבט, נענע בידו ואמר, כי רק מלך-השמש יש בידו לעשות זאת.

פרק רביעי: בדרך הנכונה. אשתו-של-מלך השמשית

מאפלת בית-הכנסת של האר"י יצאתי שוב לאור העולם, תפסתי יהודי ראשון שנזדמן לי ושאלתיו למלך-שמש. זה תפס מיד יהודי אחר ושאל אותי, אם ר' מלך-שמש עדיין מתגורר אצל ר' אשר, ב"חצר" שליך

בית-הכנסת הקוסובי. ההוא אישר דבר זה, ואני פניתי לילד ספרדי, שיוליכני לבית הכנסת הקוסובי.

מה אאריך בזה? מקץ שתי דקות כבר הייתי ב"חצר'ל" של ר' אשר (בצפת קוראים לכל בית ולכל חצר (ביודית) – "חצר'ל") וכבר ראיתי כי ר' מלך איננו בבית. אולם חשובה היתה כאן אישיותה של השמשית. מיד קמה ועזבה את הבית, ויצאה עמי ל"חצר'ל", והרי היא מוליכה אותי דרך מיני סמטאות שוממות ואפלות ו"ניקבות" ובורות, עד כי לא ידעתי כלל, היכן ובאיזה עולם אני. בדרך קראה פעמים אחדות בקול:

– מלך! מלך!

והסבירה לי, כי עוד לפני רגע אחד יצא עם אשה אחת, על מנת ללכת עמה אל "השדה". הרי הוא שם כעת. עלי איפוא ללכת מיד לשם.

– מלך! מלך!

והריני מציץ ורואה: כבר עומדים על גבול "השדה".

פרק חמישי: פעם שניה בבית-העלמין

של צפת. מלך.

לספר למלך, ענייני מהו, לא הייתי צריך: הוא ידע בעצמו לפני שעה, בזמן שאיציק הוליכני, ראה הכל מרחוק. גם הוא היה בכלל אותו מנין היהודים שנתנו לבם אלי.

– ראיתי, שהוא תועה, שאינו יודע, מאין ולאן, איציק... הוא הלא אומר על עצמו שהוא כאן שמש-עליון...

– ובכן, צריך היה כבודך לגשת ולהראות...

– מה פרוש? אם הוא הולך עמך, אבוא אני ואהיה מסיג גבול?

ומלך הלך ברוח חדוה, בלהט ובנצחון, מדלג על פני מצבות ופונה אלי מעשה קונדס:

– ועכשיו נראה מה המטבע שיהיה...

והוא אמנם ידע ואמנם מצא. תוך כדי כדי דקה אחת.

פרק ששי: על קברו של סבא ר' חיים ליב

פ"נ ר'

חיים ליב בר'

מאיר מקאמניץ

נ' י"ט תמוז
תרל"ט

כך בדיוק היה חרוט. שורות שורות. האותיות כבר מטושטשות, ואף-על-פי-כן עדיין אפשר לקרוא. שתי אבנים גדולות מונחות על המצבה הבנויה. התבונתי כה וכה. מצבות לאין שיעור מסביב. זכרתי את אמא ואת חיים-ליב ואת סיפוריה של אמא על סבא שלה, שהפליג לארץ ישראל.

פרק שביעי: לקראת הישגים חדשים

מלך חזר עמי למעלה והיה מחליק את זקנו המדובלל. בנעימה של איש-המקצוע טען:
– מה שאיני יודע, איני נוטל עלי להראות. אתמול היתה כאן אשה מחיפה, באה מאמריקה, רצתה לתת לי לירה, כי אראה לה "ציון" (כלומר, מצבה – המחבר) מלפני 27 שנים. אולם כיוון שאיני יודע, הרי לאו, אצלי אין כגון זה. אולם אני הפסקתי אותו ואספתי ידיעות על מקום-מגוריו של סבא ר' חיים-ליב. עוד היו מטרות לפני ואני שאפתי אליהן.

פרק שמיני: בבית, שבו התגורר סבא חיים-ליב

על פי בקשתי הביאתני נערה צפתית – שוב דרך סמטאות עקלקלות – ל"חצר" של ר' פישלה, לביתו של חכם משה עמר (אצל היהודים הספרדים קוראים בשם חכם ליהודי למדן, לדיין וכד'). בחצר הורגש מיד, שכאו גרים יהודים אמידים יותר. בחדר-המבוא של דירת חכם עמר (ביקתה לחוד) מצאתי "פרנקית" (ספרדית) זקנה יושבת על הארץ וכותשת עלי – טבק במדוכה. היא סקרה אותי בעניים תמהות ולא ידעה מה אני מבקש. את הלשונות שבפי לא הבינה. מלבד שפניולית לא ידעה אף מלה אחת.

יצאתי לחצר ונכנסתי אל שכנים, גם הם ספרדים, ומיד מצאתי אשה, המדברת עברית רהוטה. והיא היתה בעזרי. חזרנו שוב פנימה. היא סיפרה לפרנקית הזקנה, מי אני ומה חפצי, וההיא קמה בשמח והושיטה לי יד באמירת שלום. איש מלבדה לא נמצא אותה שעה בדירה.

כך סיירתי, בלוויית הספרדיה הצעירה יותר, את הדירה. היא גרה זה שנים בחצר ושמעה פעמים הרבה על ר' ליב הקמניצאי.

שלושה חדרים גבוהים ונאים. הזקנה אישרה, כי יודעת היא, שבכל החדרים האלה התגורר הוא, סבא. קורת-רוחי הלכה וגברה.

פרק תשיעי: שיחה עם ר' איציק הלפרין

מפי הספרדיה הצעירה-יותר נודע לי, שכאן, בחצר, אין מתגורר עוד איש, אשר יזכור בעצמו את סבא ר' חיים-ליב, אך אם יש עם לבי, עלי לגשת אל ר' חיים שפיגלמאן, וטוב מזה – אל ר' איציק הלפרין, החלבן. ואל זה האחרון שמתו פעמי. בקול חרישי, אך חם סיפר:

– היה זה יהודי משובח, יחיד במינו, נגיד. מדי עברו את הרחוב, לא היה נושא את עיניו, יהודי יקר היה. את האתרוג היקר ביותר שבכל העיר היה קונה – היה משלם בעדו שלושה-ארבעה פוטים – וכל צפת כולה היתה הולכת אליו לברך על האתרוג בסוכה שלו.

– היא זלאטה, היתה זעפנית, לא כלי-חמד. כל מה שהוא היה מבקש לעשות טובות, היא היתה מונעת בעדו.

– היה לו אח, והיו קוראים לו משה'לע מטאָלאָנאַשטי. ןהיה לו קרוב, יוסל פאָריזר (על שום שהיה פעם בפאריז), וכמדומה לי, שאבא של יוסל זה, ר' יענקלה, אף הוא אחיו היה.

– ובת היתה לו, גיטלה.

(ובכן, ניסיתי לאמור, שגיטלה היתה אך כלה והתגוררה בחוץ-לארץ, אלא שהוא טען, כי אף-על-פי-כן זוכר הוא איזו גיטלה, כאן, בצפת).

רגשותיו התלקחו בו קצת והוא תיאר:

– אני הייתי נער כבן שלוש-עשרה, גרנו בחצר אחת. זכורני, כמו בעצם היום הזה, עומד הייתי על הגזזטרה ורואה, כיצד כל העיר, עני ועשיר, צעיר וזקן, הולכים לברך על האתרוג.

– גבה-קומה היה. בעל זקן ארוך כזה ונאה.

– הסוכה נפלה אך לפני כמה שנים. קירותיה היו מבד. למעלה נסרים, כמין דובשן, ועל גבי אלה היו מטילים סכך של הדסים. כאן צומחים הדסים הרבה.

– מר הוא נין איפוא! הוא בא עמה, עם זלאטה, מחוץ לארץ. אני זוכר אותם, את שניהם, היטב.

כל עת דברו רשמתי הכל, מלה במלה, ועכשיו איני גורע אף אות אחת.

פרק עשירי: בעיר ובדואר

הודיתי הרבה לר' איציק הלפרין והוא אמר לי, כי יותר מכל איש אחר ייטיב לספר על סבא – ר' לייבלה נאדוואָרנאי (מנאדוואָרנה, שבגליציה), או ר' לייבלה שטרן, שהיה רגיל לשבת תמיד בביתו של סבא. אך אני פניתי קדם כל ללכת אל הדואר, לכתוב גלויות לכם ולחיים-ליב⁵. הדואר הוא מרוחק במקצת, וכך עברתי כמעט את צפת כולה. חנויות, המולה, יהודים וערבים. עליות וירידות: מדרגות ואבנים.

פרק אחד-עשר: ר' לייבלה מנאדוואָרנה

בביתו של ר' לייבלה מנאדוואָרנה (או ר' לייבלה שטרן) קיבלוני יפה, אולם הזקן עצמו כבר היה בבית הכנסת. בכך הלך עמי לבית-הכנסת ניו, כבן שבע-עשרה, שסיפר לי בדרך, כי הזקן הוא בן-תשעים. נכנסנו לבית הכנסת הצ'רנובילי, ושוב אותה פרשה: הזקן עומד ליד הקיר ומתפלל ואינו מסב פניו. אנו שנינו עומדים ליד הפתח. שנים-שלושה יהודים, לא יותר, מביטים לעברנו. לבסוף הפך הזקן פניו וראנו: ניגש, הביט בעיני "ירגזון": מה פתאום? לבית-הכנסת? בשעת תפילה... אך אני אמרתי, לשם מה באנו. ואז סקר אותי בעינים זעומות וספר את מיליו: – הוא היה "נגיד". היה מחלק כסף, והוא מת. הפך פניו ולא רצה לדבר עמי עוד.

פרק שנים-עשר ואחרון:

שוב פעם בפאנסיון-זילברמן

עיף הייתי ורעב עד מוות. השעה היתה כבר קרובה לעשר. הגברת זילברמן שמה לפני מכל טוב: קפה וביצים, חמאה וגבינה, מלפפונות ועגבניות. בצפת מצויים כל אלה בשפע ובזיל-הזול.

היא עצמה, הגברת זילברמן, עמדה מן הצד והביטה בשקט:

– יודע מר? – פנתה ואמרה – מר כותב לקרובתו? בזמן שהיא היתה כאן, הבטיחה לשלוח לי מברלין מיני סיגרים כאלה מיוחדים למטבח. מן הסתם שכחה. אם מר יכתוב לה, ואם לא קשה לו הדבר, יזכיר איפוא לה. בתודה אחזיר לה כמה שיעלה הדבר. אשה טובה היא.

אל השולחן ניגשה האם, וכשנודע לה כי אני בא מן ה"שדה", פתחה גם היא לספר על סבא ר' חיים-ליב. היא הכירה אותו יפה.
 – אנו הנשים, היינו צוחקות: היא, זלאטה, היתה קוראת לו "דודי", היא היתה אחיינית שלו.
 גם היא הזכירה את משה'לה מטאָלאָנאַשטי ואת יוסל פאריזאי, ולא פסקה מלשבח את ר' יענקלה.
 אחרי כן החרישה זמן רב, הביטה עלי ולבסוף הפליטה באנחה עמוקה:
 – צפת היתה לפנים עיר יהודית... היום אין להכירה. בתולות ונשים צעירות מהלכות בידים מעורטלות... בחזה... בשמלות קצרות... אוי!
 אנחתה נגעה אף אל לבי.

סיום

מקץ שעה כבר נישאו המכוניות שלנו מצפת למטה, למירון, אל ר' שמעון בר יוחאי, לעפו. הדרך מתפתלת, והסביבה יפה, להפליא. מעינות מים, בקעות, חורשות שלמות של עצי זיתים. ובשעה שצפת נראתה שוב, מרחוק-מרחוק, ואני ראיתי את העמק עם המצבות הלבנות, שלחתי בפעם האחרונה ברכה לסבא חיים-ליב בשם כולנו, וביחוד בשמם של אמא ושל חיים-ליב.

— — —

כתבתי אתמול עד שתים עשרה וחצי. עכשיו, יום שיש בבוקר, הריני כותב כבר זה שעתיים. היד כואבת כבר.
 אתמול הגיע מכתבכם מיום 20 במאי עם העתון. תודה! תשובה תבוא בקרוב.
 כל ברכותי לכם.

שלכם מנחם

¹. הוריו של מ. פ.; המכתב כתוב ביודית; ². גיסתו; ³. במקום "איך" (אני); ⁴. שדה הקברות; ⁵. אחיו של מ. פ. שנקרא על שם הסב.

[מנחם פוזננסקי](#)

אגרות

תרע"ט – תשט"ז

ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ-ישראל
הוצאת הקיבוץ המאוחד תש"ך

דְּמִיּוֹת מְלוֹת

כתבים

<http://urila.tripod.com/Peamim.htm>

שלוש פעמים

<http://urila.tripod.com/Nigun.pdf>

ניגון אבל

<http://urila.tripod.com/Zaharurim.pdf>

זהרורים

<http://urila.tripod.com/Gnessin.pdf>

מוטיבים גנסיניים

<http://urila.tripod.com/Biography.pdf>

אבטוביוגרפיה

ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ-ישראל
הוצאת הקיבוץ המאוחד תשי"ח

[זכרונות צילה לוי-דראפקין על א.נ. גנסין](#)

[בשנים ההן – צילה דראפקין](#)